

Валентина Питулић
Филозофски факултет
Универзитета у Приштини
са привременим седиштем
у Косовској Митровици
valentina.pitulic@pr.ac.rs

930.85(4-11)*14/15"
https://doi.org/10.18485/ai_san_o_gradu.2018.ch4

ГРАДОВИ ИСТОКА У УСМЕНОМ НАСЛЕЂУ СРБА¹

У раду ћемо показати на који начин су градови истока (у географском смислу све оно што је источно од Србије) фигурирали како у лирском, тако и епском стваралаштву. Показаћемо да је анонимни народни певач имао јасну представу о далеким градовима о којима се приповедало и који су имали функцију како покретача радње, тако и маркирања јунака који из њих долазе. Показаћемо да су велики градови у етнопсихолошкој заједници Срба често показивани као недостижни, као место коме се тежи, а у које се не стиже. Бавићемо се оним градовима који доминирају и у лирским и у епским песмама, а то су Солун, Једрене, Цариград, Софија...

Кључне речи: исток, град, лирска песма, епска песма, Солун, Једрене, Цариград, Софија.

У средњем веку, у етимолошком смислу, град је означаван као војно утврђење, које се најчешће налазило на брду да би се са тог места успоставила контрола на територији. Испод самог града касније су се форми-

¹ Рад је рађен у оквиру пројекта *Српско усмено стваралаштво у интелектуалној културној коду* (бр.178011) Института за књижевност и уметност Београд, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Србије.

рала насеља која су била занатски и трговачки центар. Узвишења, која су често била неприступачна, утицала су да град полако силази у подножје и добија своје ново обележје (Detelić 2007: 10-12). У многим документима сачувани су подаци о градовима као раздаљини од једног места до другог, као место које је опседано или рушено. Постоје градови који су имали веома важно стратешко место, а свако насеље је, по Мирчи Елијадеу, хомогенизовани простор у коме се успоставља хармонија другог реда. Настањивање неке територије, попут градње града и настањивање у њему је, како би рекао Мирча Елијаде сакрализовање простора а „настанити се на једној територији то у крајњем случају значи сакрализовати је“ (Елијаде 2003: 85).

Занимљиво је на који начин је анонимни народни певач видео градове, како је о њима певао, да ли је залазио у њих и каква је била његова перцепција. Овом приликом бавићемо се само оним градовима који су били источно од простора где је живео српски живаљ, ако као центар узмемо средњовековни трговачки и престони град Призрен. Све што је источно од тако центрираног места, или тачке гледишта, биће предмет нашег посматрања. Оно што се уочава приликом ишчитавања народних умотворина Срба је да се градови истока појављују и у епском и у лирском жанру. Не постоји правило у којим приликама се пева о градовима, али оно што је уочљиво на самом почетку истраживања је то да нема песама у којима се конкретно пева о граду, осим да је то место где се иде или одакле се долази. Није редак случај да се у лирским народним песмама град користи као начин да се лепота девојке упореди са лепотом некога града. На корпусу песама са свих српских простора маркирали смо само доминантне градове истока а то су Солун, Софија, Цариград или Стамбол,

Измир, Дамаск и Багдад. Поменути градови опевани су уз различиту фреквентност, што је условљено начином живота одређене етнопсихолошке заједнице.

У сликању градова и у епици и у лирици постоји заједнички именитељ, а то је да не постоји опис града, што и није намера народног певача. Поглед народног певача није се задржавао на њиховом изгледу. Постоји једно могуће објашњење, а то је да су постојале устаљене формуле (Lord 1990: 67-78) које нису имале опсег описивања градске архитектуре. Она је остала ван видокруга народног певача, који је стварао углавном у сеоској средини. Град је био у некој другој функцији. Хришћански град, попут Солуна, био је углавном у функцији позитивних емоција. Солун је и у епици и у лирици имао одбљесак пријатељског града, који је на неки начин стављен у раван наших градова. Народни певач се не задржава на њему. Ни на положају, ни на изгледу, нити се зна чији је град у тренутку док се ствара песма. Солун се помиње у велигданским песмама, посебно када је реч о песмама са Косова и Метохије, а није ни необично, с обзиром на то да је византијски, а самим тим и грчки утицај у религијском смислу био је веома изражен (Бован 1977: 62-68). У песми из *Цариградској ѿласника* „Јелена лепа девојко“, коју је забележио Александар Вулић код Урошевца пева се о Јелени коју опомињу да не диже главу високо, јер је сама доста висока, а онда следи поређење њене сенке која дохвата Солун: „сенка ти Солун доваћа/И солуначке овчаре (Цар. гл. 2006: 39).

Овим стихом се завршава поређење грациозности и висине девојке са раздаљином до Солуна. Увођење солунских овчара у песму указује на склизнуће ове велигданске песме у љубавну, а по свој прилици ће прећи у сватовску. Солун је послужио за лоци-

рање једног лирског момента у животу младих који се креће у правцу фокусирања лепоте девојке, поређење са Солуном, и на крају, поново сликање девојке која не гледа јагње које младићи пеку (симболична замена за жртву) већ Јелена „гледа младе овчаре“ (Цар. гл. 2006: 39). Солун налазимо и у епској песми „Болани Дојчин“ из записа Дене Дебељковића, у којој се отвара простор хтонских предела у лику црног Арапина који је у епској народној традицији сложен лик „који има и митских и историјских елемената“ (Пешић, Ђорђевић 1997: 16). У овој песми црни Арапин се посили „Посили се у Солуну граду/Много порез редом нарезаја“ (Дебељковић 1984: 278). Солун је у овој песми град у којем столује хтонско биће, али и град који представља циљ ка којем се креће болани Дојчин.

Народни певач прати јунака у односу на град („Кад искочи кроз Солуну града/Све се Солун збија затворија“ (Дебељковић 1984: 279). Кретање боланог Дојчина иде у правцу на горе, како народни певач каже „кад излезе повише Солуна“...(Дебељковић 1984: 280), да би у следећем тренутку „натраг иде у Солуну граду“ (Дебељковић 1984:280). Дакле, град је велик, што видимо из кретања јунака. Солун је место где се догађа радња и ништа више, односно ништа даље од тога. Ако је у лирским песмама Солун био место сусрета, чежње и удаљености, недостижан и далек, у епској песми мења се перспектива и град је центриран као место догађања. Занимљиво је да је Солун мушки принцип. Односно женско позиционирање је такво да девојке углавном гледају у Солун као град где је њихово драго или град који је у исто време овенчан тајанственом лепотом, али и град у којем њихови младићи објављају тежак посао, због чега оне тугују. У епској песми он је само место у којем се догађа радња и који, с тачке гледишта народног

певача, представља град у који се усељава хтонска сила у облику Арапина, али и град у коме се показује јунаштво и савладавају хтонске препреке.

У лирским народним песмама налазимо и Софију², која има готово исту функцију као и Солун. И он је одређен као град према којем се одређује нечије кретање, а посебно га налазимо у лирским народним песмама. У једној велигданској песми из *Цариградској џласника* пева се да Иво Константин јаше коња ацамију „право иде(ш) у Софију/У Софију код Стојана/Код Стојана механцију (Цар. гл. 2006: 40). Овде је створен градски амбијент а то је одређено правцем кретања, („право идеш у Софију/, у Софију код Стојана“). Занимљиво је да у песмама у којима се помиње Софија народни певач се фокусира само на словенски живаљ. Иво Константин иде у Софију „код Стојана механцију“, што говори о томе да је он становник Софије, али о граду нема ни речи. Он је овде поново послужио за фокусирање односа између младића и девојке. У једној љубавној песми из збирке Дене Дебељковића пева се: „О девојко душо моја/А де ти је драго твоје?/„Моје драго на далеко,/На далеко, у Софију,/Да се гради млад спајија,/Коњ му дође он не дође“ (Дебељковић 1984: 71). Овде је јасније позиционирана Софија као далеки град. Иво Кавурин је приказан као јунак који јаше на коњу и „Иде право у Софију/У Софију у Стојана/Стојан има три девојке“ (Дебељковић 1984: 122).

2 Osnovali su ga Rimljani za vreme cara Trajana (II v. pre n. e.) na mestu gde se nalazilo tračko naselje. Za vladavine Marka Aurelija postaje glavni grad provincije Priobalne Dakije (*Dacia Ripensis*). U IV i V v. Grad je stradao od Gota i Huna, ali je obnovljen i utvrđen u doba Justinijana. Rimsko ime grada bilo je *ulpia Serdica*, a u srednjem veku *Sredac* ili *Sredec*. Mirjana Detelić, *Epski gradovi*, SANU, Beograd, 2007, str. 397.

Софија је одређена и као занатски град, град мајстора у који се креће да би се сковало оружје. То је његова друга функција, дакле град у којем је развијено занатство. У једној песми младић сади ружу „на планину“. Када оде да је види ружа се расцветала. Он креће да је скида, али Бог не да, не да ни другу, крене да кида трећу, Бог дозвољава „те гу турам у кутију/Те га испраћам у Софију/Ју Софију ју ковача/Да се гради злато кључа/Да отвори граду врата/У граду су девет брата/Они имају једну сестру/Њу гу тражи сјајно сунце/Дви давају млад не дава/Сјајну сунцу много треба/ Сваке звезде по мараму/А Данице свил кошуљу/А месецу врана коња (Дебељковић 1984: 139).

Ово је пример на који начин једна митолошка песма са мотивом космичке свадбе (Павловић 1993: 17-25) инкорпорира у себе историјску категорију града, у овом случају Софију. Ако бисмо ишли даље у палимпсест песме, неизоставно би се показало да је иза Софије, за коју је било потребно направити кључ да се отворе врата, вероватно неки предео који је требало настанити, а који је по митолошком поимању света нехомогенизован. Софија, дакле, добија сасвим ново значење; тајновитог, закључаног града у коме девет брата удају сестру коју тражи сунце, а најмлађи брат је не да и објашњава због чега. Ретке су митолошке песме које у себи садрже историјску категорију као у овој песми град Софију у којој се догађа космичка свадба. По устаљеном формулативном правилу, Софија је и у овој песми фокусирана као град без описа. У њу се смешта чудесна свадба космичког значења. Град је у овој песми настао пре уређења космоса, односно удаје девојке за Сунце којој браћа не дозвољавају јер „сјајну сунцу много треба“. Дешавање остаје у оквиру града, а космичка свадба остаје само у сфери наслућивања. Овде се неће-

мо бавити мотивом градње града на облаку који је опеван у митолошким песмама о зидању чудесног града. О томе је у нашој науци о књижевности доста писано, а предмет нашег интересовања су конкретни градови.

Занимљива је транспозиција градова у лирским народним песмама које се певају на Велигдан. У једној песми пева се о Сандалени девојци коју питају где јој је челебија, а она одговара: „Отиша је у Софију/Коњ му дође, он не дође/На коњу је шимшир седло,/На седлу је огледало...“ (Јастребов 1886: 118). Иако је песма велигданска у њој коњ на којем је шимшир седло има и назнаку сватовског обреда прелаза јер је шимшир биљка која је имала важну функцију у сватовској иницијацији (Чајкановић 1994: 216).

Цариград или Стамбол у усменој традицији добио је више простора од Солуна и Софије. Вук Стефановић Карацић забележио је у *Српском Рјечнику* да се Цариград сам сазидао, на чудесан начин, и да га нису људи зидали (Карацић 1977 (1852)).

Цариград је толико био присутан у свести српског народа да се често радња догађа у том простору. Дворниковић наглашава да је „Сав Балкан и исток Европе био је обасјан културним зрацима Цариграда“ (Дворниковић 1991: 456). Присуство Цариграда и те како се осећало у колективној свести српског народа. Славица Гароња Радованац у својој студији *Од Цариграда до Будима* говори о разлозима транспозиције Цариграда у усмено казивање српског народа: „Топоним Цариград у српској усменој традицији, својим аутономним песничким својствима опстао и након смене царстава (византијског, замењеног отоманским), чак песнички иновирајући у све сложенијим и богатијим значењима, пре свега као митски центар света, да би у фолклорној свести српског народа прерастао и у поетску метафору, симбол, често хронотоп чежње за неком врстом

изгубљеног (православног) уточишта“ (Гароња Радованац 2014: 7). Цариград је град који има највише место у вредновању градова у нашој усменој традицији. Он је оличење лепоте и естетске вредности.

Стамбол је у српској усменој традицији означен као град највише вредности, као место дешавања важних догађаја и то оних у којима учествују значајне личности из српске историје. Ништа није необично што народни певач у Цариград смешта цара Душана у песми која је забележена на Косову и Метохији. У варијанти Вукове песме „Душан хоће сестру да узме“, из збирке Дене Дебељковића цар Душан шета Стамболом („Стамбол шета српски цар Стефане; Све је бија Стамбол прескитаја; Све сам Стамбол бија проскитаја“ (Дебељковић 1984: 222) тражећи слику према себи, али не налази и враћа се у свој двор. Стамбол је и у овој песми само именовани град, али град у којем цар Душан не налази „слику према себе“ (Дебељковић 1984: 222). Фабула иде у правцу родоскрвнућа до кога неће доћи.

Овде је Цариград дат само као град у коме нема прилике за цара, чиме је за тренутак цар Душан добио значење изузетности, која ће у даљем току радње добити другачије значење. Народни певач оставља Стамбол и прати цара на путу да почини сагрешење. Цариград се у епским народним песмама старијих времена, као у песми о цару Душану и у песмама Косовског циклуса именује као Стамбол и има важну улогу у симболичком предсказању пропасти српског царства. Милица сања лош сан у *лошеја дана* у суботу уочи недеље: „да се небо на две предвоило/Да су звезде по земљи попале/И Даница как Стамбола бега“ (Дебељковић 1984: 229). Даница у српској народној традицији има значење звезде помоћу које се тумаче небеске прилике и која се у српској народној традицији „означава као сунчева или месече-

ва сестра“ (СМР 1986: 103). У овој песми звезда Даница „как Стамбола бега“ што предсказује пропаст српског царства. Стамбол је на изванредан начин био укључен у космогонију народног епског певања или као град преко чије симболике се најављује долазак Турака, или град иза којег првобитног значења доласка Турака стоји и значење некадашњег православног, византијског града који је ово значење добио преко звезде Данице.

У песми „О Косовском боју“ грмљавина у Стамболу је претходница великог потреса у српској култури који је означен као апоклипса или „смак света“ (Чајкановић а 1994: 353-374). У овим стиховима у којима је народни певач означио крај једног царства означен је завршетак једног космогонијског циклуса, али ће грмљавина изнад Биограда („гром загрме на светога Саву, усред зиме кад му време није“) означити и крај турске царевине. Народни певач је омеђио два велика града историјским догађајем смењивања две царевине. Народном певачу нису промакла два града; Стамбол и Биоград, као ни исто знамење, а то је грмљавина. („Гром загрми на Стамбол широки/Тресак паде на среде Једрене/Султан Мурат на Косово изађе/На Косово, куд село Мазгита (Дебељковић 1984: 232), у песми Филипа Вишњића „Гром загрме на светога Саву“). Гром „на Стамбол широки“ предсказује пропаст српског царства. У песми „Марко се клади у верност своје жене“ пева се како се Марко Краљевић „Обложи (се) у Стамбола града,/Пред самога цара и дванајес везира“ (Дебељковић 1984: 248).

У овој песми где се испробава верност Маркове љубе Марка хватају и воде у Стамбол да га потурче. Временом, како се догодио пад Цариграда, град је све више постајао место где се дешава насилно турчење или погубљење. У песми „Марка избавља његова љуба“

оца клања у џамији. Марко шета по калдрми. Оца каже да би било добро да се Марко потурчи. Хватају га и воде у Стамбол. Стамбол је означен као место мучења, и он је у српској народној традицији имао значење хтонског места што показује стих да Марка воде „У Стамбола на мало вешало“ (Дебељковић 1984: 253). По правилу епског певања Марко савладава све препреке и побеђује баш у Стамболу, који је симбол турског зулума. Занимљивост и загонетност лика Краљевића Марка посебно је дошла до изражаја у песмама где се Маркова личност везује за Стамбол, јер је он, као турски вазал, често у њему, са свим атрибутима епског јунака (Самарџија 2008: 40-86).

Народни певач нигде не показује како Стамбол изгледа, осим што видимо калдрму по којој се Марко креће. Тачка интересовања народног певача није град већ јунак у њему и све оно што он показује као јунак. Стамбол је град у којем Марко често обитава. Када није у Прилепу он или језди по земљи Србији или је у Стамболу, као турски вазал. Занимљиво је да је Марко и у Стамболу често „по меане“ што указује на његов однос према султану. У песми „Марко Краљевић и Мина од Костура“ мајка шаље књигу по соколу да оде у Стамбол „Да ми тражиш Марка по меане“! (Дебељковић 1984: 270) јер су му двори похарани.

И епска народна песма нуди слику Стамбола која није експлицитна, већ слику која се на основу сижеа тек наслућује. Сам састав становништва у граду наслућује се на основу фокусирања одређених тачака као што је тамница у Стамболу у коју цар баца Стевана из Русије, затим прерушавање љубе у рухо калуђерско која, као делија девојка (Пешић, Милошевић-Ђорђевић 1997: 66), треба да ослободи свог господара. Пресвлачење у рухо калуђерско у Стамболу указује на одређену пред-

ставу о граду, а то је да је још увек хришћански. У песми „Стефана љуба избавља из ропства“ цар хвата Стевана од Русије и хоће да га потурчи: „Разљути се царе господаре/Те довати Стефана од Русије/Те га однесе у Стамбола града/Те га баци у тамне тамнице (Дебељковић 1984: 281). Стеван пише својој љуби: „да се градиш млада калуђерка/Да обучеш руво калуђерско/Да расплетеш косе низ плећима/И да туриш калпак калуђерски/И да припашеш сабљу димискињу/И да јанеш коња крилатога/И да дођеш у Стамбола града/У Стамбола на мало вешало/Де се бере мало и големо“ (Дебељковић 1984: 282). Стамбол, дакле, јесте стајаће место у нашој епској традицији, углавном означен као хтонски град у којем се налазе мала вешала, али јунаци успевају да из града изађу као победници.

Занимљиво је да се источни градови у народним умотворинама са Косова и Метохије не појављују само у епским народним песмама где се појављују као хронотоп у којем се показује јунаштво. Каталог истих ових градова појавиће се и у лирским народним песмама, што указује на то колико је у свести народа била присутна везаност за њих. Најбољи пример је једна сватовска песма у којој се пева да су се миловала два драга „Бисер момче и срма девојче“. Градови се у лирским народним песмама појављују као места која су узрок расанка двоје младих јер он мора да путује „Срмо моја до Стамбола града“ (Бован 1980: 63). У овој песми Стамбол је атрибут за раздаљину и он је углавном означен као далеки град, али је означен и као град свих невоља, посебно као град где је одвођен српски живаљ. У једној лирској народној песми питају Дину мому што је бледа. А она одговара: „Нити ми је мајка болна, мило моје,/Нити ми је болан бабо/Турчин оће да ме граби, мило моје,/Да ме води Цариграду“ (Бован 1980: 196).

Стамбол се појављује у епској традицији као Стамбол и као Цариград³. У песмама у којима се помиње Цариград често се појављује мајка која је медијатор између града и јунака, односно сина, кога покушава да спаси одвођења у Цариград јер нема новца да плати порез. У песми из збирке Ивана Степановича Јастребова мајка је спремна да пође у Цариград „Да се моли цару у Стамболу“, али она не долази до њега јер су јој на путу извадили очи. Сердар успут мајци вади очи, сече руке и ноге до колена „Он отиде у Стамбола града,/Те одведе ону луду децу/И однесе онај тешки порез“ (Јастребов 1886: 242). Стамбол је и овде означен као тајанствен, далек град у којем се догађају мучења. Он нема друго одређење, посебно у песмама са Косова и Метохије где су зулуми били свакодневна појава.

Занимљиво је да је Јерусалим присутан у песмама са Косова и Метохије. У Антологији Владимира Бована, у једној водичарској песми пева се: Водичарки, сестри мили,/Мислим, мислим, как не мислим/Свршено је од далеко/Од далеко, од Венедиг. (Бован 1972: 52). Колико је свакодневни живот у Старој Србији био везан за градове истока показује и једна сватовска песма у којој се пева да девојка пред удају не иде нигде осим у цркву

3 Када је у питању Цариград он је одређен као град у који се иде или из којег се долази. Он је „бијели град“, „славни град“, „красно место“. („Кад дођоше граду Цариграду“ (Вук, II, 62, 80); Бијели град: „По бјелому граду Цариграду (САНУ II, 34:2). Славни град: „У славном граду Цариграду (САНУ II, 64:14). Красно место: „Преко красна места Цариграда (Вук, II, 61:2). Били: „Водите ју билу Цариграду“ (МН, I, 50,104 (Stojni: Шета Анђа по Стамболу граду. Те сеири Стојна Цариграда (САНУ II, 59:176-177), „По проклету стојну Цариграду (СМ, 55:99). „У пространу стојну Цариграду“ (СМ, 81:2). „Опреми ме турском Цариграду“ (МХ, III, 18:10). Без атрибуције: „Сад ја идем преко Цариграда“ (Вук, II, 61:7) (Detelić, Epski gradovi, 2007, str. 83).

да се причести. Узимају јој меру за хаљину и тада се певају одређене песме у којима се помиње Цариград који је завејао снег, слана пала по Београду, а у магли „Јован пише а Марија везе“.

Поред Стамбола, постоје и градови истока које народни певач помиње веома ретко, тек у назнакама, а то су Багдад, Измир и Јерусалим. Заједнички именитељ је да их не видимо, нема описа. Они су најчешће одређени као тачке према којима се крећу јунаци.

Багдад се као главни град Ирака помиње углавном у епским народним песмама. Он је пре свега означен као камени град. И ништа више. Град је лоциран на обалама реке Тигра, 1800. година пре нове ере. Био је идеалан град Блиског Истока. У народним песмама нема описа Багдада, осим што је означен као камени град и то је једино његово обележје. Занимљиво је, као што је случај са готово свим епским градовима у нашој народној традицији, да и он има функцију града по коме се одређује правац кретања и то правац кретања јунака или сужња који се одводе у тамницу. И Багдад је, као и остали градови у епској народној традицији, означен као „бели град“.

У српској народној традицији транспонован је и Измир, град у Турској, главни град и лука истоимене покрајине, у дну истоименог залива на обали Егејског мора. Основан је у 11. веку пре нове ере. И звао се Смирна. Много пута је мењао господара. Био је један од највећих градова у Малој Азији за време Византије и Рима. У једној песми из Црне Горе Измир се помиње као митско место на Истоку: „Тамо страном, пут Истока/Пут Измира бијелога/Тамо ми је Дунав вода...(Дучић, 1931, 400.401). Град: „Доведе ме до Измира града“; Град влашки: „Од Измира, од града влашкога“; Град каурски: „У измиру граду каурскоме“; Бијели: „Кад ме сведе бијелу Измиру“ (Detelić 2007: 168-169).

У народној песми помиње се и Једрене, град у Турској, на ушћу Тунце у Марицу. Стара османска престоница пре Бресе. Када је пао у турске руке постаје важна стратешка тачка на путу ка Европи. У народној песми појављује се као седиште јаничара: „У Турчина у турскога цара/Кажу сине другу војски силну/Огњевите јањичаре Турке/Што Једрене држе кућу билу/Јањичара кажу сто хиљада“ (Вук II 44: 194).

Поред градова који су доживели судбину да буду освајани и да се мења њихова демографска карта (самим тим и верска доминација) имамо градове који имају важно место из разлога што доминира хришћански моменат. Такав град је Јерусалим. Занимљиво је да се у народној песми Јерусалим не помиње тако често. Народ је знао за значај Јерусалима, као хришћанског града. Он је присутан у апокалиптичним временима. И он је без описа, али је значајан јер из Јерусалима долазе гласници у песмама косовског циклуса. Од њега долази соко тица сива: „Полетио соко тица сива/Од светиње, од Јерусалима“. Појављује се у стиховима и као град који нема никакву атрибуцију („Од фермана ка Јерусалиму“). У народној песми се помиње као место где Богородица шета са малим Исусом, и као место смрти патријарха Саве Јерусалимског. У песми „Пропаст царства српскога“ наслућује се небески Јерусалим одакле долазе важни гласови за православни свет.

И Дамаск (Шај, Шам) је град који је означен као далеки град чији се обриси и изглед не називају. Овај древни и главни град Сирије, који је основан пре 4000 година, један је од најстаријих стално насељених градова. Источни писци називају га бисером истока, „мирисним рајем“, „огрлицом лепоте“ и „оком истока“. Освајали су га и Вавилонци, Персијанци, Римљани, Александар Македонски. Био је и део византијског цар-

ства и центар исламског света. Мало је опеван у епским народним песмама, осим што се појављује формула „сабља димискија“ („И имаде сабљу димишћију/Којано је у Шаму ковата“ (Вук, III, 64:21-22). Дамаск или Шам добио је и оне атрибуте које су имали многи градови истока који су транспоновани у наше усмено наслеђе, а то је далеки град, и опет је везан за епског јунака Краљевића Марка („Ал је Марко у цара дворио/Преко мора у Шаму турскоме (Вук II, 72:104-105; Вук II 40). Он нема друго одређење, а народни певач у овај тип градова најчешће шаље епског јунака да би служио цара.

На основу материјала који смо имали на увид показало се да су градови истока транспоновани у наше усмено стваралаштво имали различиту функцију, а пре свега одређивања правца кретања, место где су затворени епски јунаци или тачке доласка или одласка. Нема знатнијих описа ових важних градова, осим што имају одређења која су најчешће саставни део одређених формула где је најчешћа „бели град“. Иако је народни певач у појединим назнакама знао за ове градове, у лирици више везано за свакодневни живот, односно лични, у епским песмама за живот колектива, показало се да нема подробнијих описа градова вероватно и из разлога што је народна песма настајала далеко од градске културе, односно била је својство патријархалних сеоских средина. Можда би овде требало потражити главни разлог певања о граду, и сну о граду, који се појављује само као одблесак њихове лепоте која ће заблистати у свој својој величини тек у писаној књижевности.

Извори и литература

- Бован, Владимир. *Народна књижевност Срба на Косову*. Приштина: Јединство, 1980.
- Бован, Владимир. *Анџолоџија српске народне лирике Косова и Метихије*. Приштина: Јединство, 1972.
- Бован, Владимир. *Српске народне њесме са Косова и Метихије*. Приштина: Јединство, 1977.
- Гароња Радованац, Славица. *Од Цариграда до Будима*. Нови Сад: Академска књига, 2014.
- Дебељковић, Дена. *Српске народне умотворине са Косова и Метихије из рукописа Дене Дебељковића*. Приштина: Академија наука и уметности Косова, 1984.
- Дворниковић, Владимир. *Карактеролоџија Југословена*. Београд: Драганић (репринт), 1991.
- Detelić, Mirjana. *Epski gradovi*. Beograd: SANU, 2007.
- Елијаде, Мирча. *Светио и њрофано*, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижница Зорана Стојановића, 2003.
- Јастребов, Иван Степанович. *Обычаи и њтсни ѡурецкихъ Сердовъ*. С-Петербургъ, 1886.
- Lord, Albert V. *Реваѡ прѡа 1*. Beograd: Idea, 1990.
- Пешић, Радмила и Милошевић Ђорђевић, Нада. *Народна књижевност*. Београд: Требник. 1997.
- Павловић, Миодраг. *Опеди о народној и стѡрој српској ѡезији*. Београд: СКЗ, 1993.
- Самарџија, Снежана. *Биоѡрафије епских јунака*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- Стефановић Караџић, Вук. *Српске народне ѡјесме II*, Београд: Просвета, 1969.
- Стефановић Караџић, Вук. *Српске народне ѡјесме III*, Београд: Просвета, 1969.
- Српске народне умотворине са Косова и Метихије на стѡра-ницама Цариградској ѡласника*. приредио Владимир Бован, Исток, Лепосавић: Дом културе „Свети Сава“, 2006.
- СМР: *Српски мѡѡлошки речник*. Ш. Кулићић, П.Ж. Петровић, Н. Пантелић. Београд: Нолит, 1970.
- Чајкановић, Веселин. *Речник српских народних веровања о бѡљкама*, Београд: СКЗ, БИГЗ, Просвета, Партенон М. А. М, 1994.

Чајкановић а, Веселин. *Студије из српске религије и фолклора*. Београд: СКЗ, БИГЗ, Просвета, Партедон М. А. М, 1994.

Валентина Питулић

ГРАДОВИ ИСТОКА У УСМЕНОМ НАСЛЕЂУ СРБА

Резиме

У колективном наслеђу српског народа градови се појављују у више жанрова из чега се види да су били веома важни у смислу поимања света и тежње за бољим животом. У раду ћемо показати на који начин су градови истока (у географском смислу све оно што је источно од Србије) фигурирали како у лирском, тако и епском стваралаштву.

Показаћемо да је анонимни народни певач имао јасну представу о далеким градовима о којима се приповедало и који су имали функцију како покретача радње, тако и маркирања јунака који из њих долазе. Показаћемо да су велики градови у етнопсихолошкој заједници Срба често показивани као недостижни, као место коме се тежи, а у које се не стиже. У раду ћемо се бавити сликом градова, али и његовој перцепцији у оку посматрача. Бавићемо се оним градовима који доминирају и у лирским и у епским песмама, а то су Солун, Једрене, Цариград, Софија и други градови које ћемо у географском смислу сместити у сферу источно од позиције посматрача.